

בס"ד, דבר הלכה (139) דברים תש"פ
מאת מורנו הגאון רבי נחום אייזנשטיין שליט"א מרא דאתרא מעלות דפנה י-ם
להערות והצטרפות: פקס: 0722777207, או ל: dvarhalacha613@gmail.com.

לע"נ מרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל, נלב"ע כ"ח תמוז תשע"ב, ת.נ.צ.ב.ה.

שאלה: האם יש הגבלות או תנאים הלכתיים לעריכת מנינים לתפילה במקומות פתוחים?

תשובה: (א) "תפילה במקום פרוץ" – כבר ביארנו בעבר שאי"ז לכתחילה להתפלל במקום פרוץ [ובפרט במקום שיש שם עוברים ושבים], אך לאור המצב של סכנת הידבקות, אין מנוס מלערוך מנינים במקומות פתוחים, ובכל אופן מן הראוי לסדר מקום מכובד וצדדי שלא יהיו שם הפרעות וכדו' כדי שיוכלו להתפלל שם כדבעי.

(ב) "דרך הרבים מפסקת" – יש להשתדל שיהיו לפחות עשרה אנשים בלא שיש "דרך" (שביל מסומן) ביניהם. ומי שמתפלל מעבר לשביל [מחשש להדבקות או התקהלות] יכול לענות לדברים שבקדושה לכו"ע, ואף י"א שמקיים בזה "תפילה בצבור".

(ג) "החושש מסכנה" – מי שבכל אופן חושש מסכנה, או שלא יכול לכוין את לבו גם במנינים במקומות פתוחים, יכול להתפלל בביתו ביחידות, וישתדל לכוין להתפלל בשעה שהצבור מתפללים.

(ד) "ונשמרתם מאוד לנפשותיכם" – ובכל אופן חובה גמורה לשמור על הנחיות הרשויות, ואין הוראת היתר בדבר, והוא חובה הן מצד "בין אדם למקום" של "ונשמרתם מאוד לנפשותיכם", והן מצד "בין אדם לחבירו" שח"ו לא יגרם על ידו שום נזק או צער לחבירו, לא מבידוד ולא מהדבקות ח"ו.

----- ד ב ר -----

עריכת מנינים בחצרות ומקומות פתוחים בראי ההלכה והמצב

[א] לצערינו הרב עקב הדרדרות המצב בארץ ישראל בענין הקורונה, נאלצנו לסגור את שערי בית הכנסת – וכל המנינים עברו להתקיים מחוץ לבית הכנסת בסמוך לה, דאגנו לפרוס סככה על כל האזור כדי להצל מהשמש הקופחת, וב"ה עלה בידינו לארגן מקום לקיום ב' מנינים בו זמנית בצורה מכובדת ביחס למצב.

והנה בעבר (גליון 95) עסקנו בנידון "תפילה במקום פרוץ" שאי"ז לכתחילה ובפרט כשיש הפרעות של עוברים ושבים [כמבואר בשו"ע סי' צ ס"ה], אך לאור המצב אין יכולת לארגן מנינים בצבור בבטחה באופן אחר – ולכן במצב הנוכחי זה מה שמוטל עלינו לעשות, ורחמנא ליבא בעי!

עוד יש לציין, שהגם שעל פי הלכה יש ענין להתפלל דוקא ב"בית הכנסת" ולא בבית – וכן שלא לעשות מנין פרטי בבית וכדומה (וכמש"כ המשנ"ב צ, כז ופמ"ג מ"ז תרלט, יד) – וראה בסוגית הגמ' בברכות (ו, א) כמה מעלות להתפלל דוקא בבית הכנסת (וע"ע במשנ"ב קנה, ו שעצם העכבה בביהמ"ד הוא מצוה), אבל ודאי שאין להסתכן בעבור זה, וכמש"כ הכה"ח (צ, נז) שאסור לסכן בעצמו ללכת להתפלל בצבור.

עכ"ז ע"פ הלכה עדיף להתפלל במנין בבית וכדומה מאשר להתפלל בביהכנ"ס ביחידות (שע"ת צ, יב ופמ"ג שם ס"ק טו)¹, לכן נאלצים אנו לארגן ולערוך מנינים בחוץ.

ועתה בימי "בין המצרים" בו אנו אבלים על חורבן בית המקדש – שבר על בשר הושברנו שאבלים אנו גם על בית המקדש מעט – הוא בתי כנסיות דידן שג"כ נאלצים אנו שלא להתפלל בתוכם.

[ומי שמחמיר על הוראות הרשויות וחושש טפי לפיקוח נפש פטור מללכת למנין ויתפלל בשעה שהצבור מתפללים. דיעו' בשו"ע (צ, ט) שכותב: "ישתדל אדם להתפלל בבית הכנסת עם הציבור, ואם הוא אנוס שאינו יכול לבוא לביהכנ"ס יכוין להתפלל בשעה שהציבור מתפללים", ויעו"ש במשנ"ב (ס"ק כט) שהכונה למי שתש כוחו הגם שאינו בגדר וכן בגין הפסד ממון. וכ"ש בנידו"ד כשיש באמת חשש של הידבקות מהמחלה].

¹ וראה גם במאירי (ברכות ו, א) שכותב: "כל שאדם יכול להתפלל בבית הכנסת יעשה מפני ששם כונת הלב מצויה, כלל גדול אמרו תפלת הצבור חביבה, וכל המתפללים בבית הכנסת בעשרה שכינה עמהם". ומבואר שיש ענין להתפלל בעשרה, וענין נוסף להתפלל בתוך בית הכנסת מצד הקדושה ומצד הכונה המצויה שם.

"מניני החצרות" מנגד "מניני המרפסות"

ב] והנה בחודש ניסן כולם דנו וליבנו את "מניני המרפסות"² – האם מצטרפים למנין אנשים מכמה מרפסות שהם חלוקים לגמרי, ע"פ שיטת הרשב"א [וכ"ה בראב"ן] המובאת בפוסקים בסי' נה דס"ל שגם לגבי תפילה ניתן לצרף מנין מכח "רואין אלו את אלו", באשר דברי הרשב"א עצמו לא פסיקא להלכה בבירור – ומה גם שבאופן של מרפסות חלוקות לגמרי אין לנו מקור שגם בזה הרשב"א היה מיקל מכח רואין אלו את אלו, וגם אנחנו בס"ד פירסמנו את מה שעלה לנו בענין זה אחר ליבון וזיקוק.

קעת הנידון הוא על "מניני חצרות" שהכל רשות ואין את הפולמוס הנ"ל, אמנם נבוא לדון בזה מצד הילוך בני אדם שעוברים שיכולים לעבור ביניהם, ובפרט באופן שיש "דרך" (שביל) בין המתפללים – האם זה יגרום שלא יצרפו זה עם זה.

והנידון קיים בין באופן שיש כבר מנין בלעדיו והוא בא להצטרף למנין שעומדים מעבר לשביל, ובין באופן שבאים לצרף למנין אנשים משני עברי השביל.

דרך מפסיק – סוגית הגמ' בב"ב

ג] ויסוד הדברים הוא ע"פ סוגית הגמ' בב"ב (נה, א) שאמרו: "אמר רב אסי א"ר יוחנן, המצר והחצב מפסיקין בנכסי הגר אבל לענין פאה וטומאה לא, כי אתא רבין אמר רבי יוחנן אפילו לפאה וטומאה פאה. מאי היא, דתנן ואלו מפסיקין לפאה הנחל והשלולית ודרך הרבים ודרך היחיד ושביל הרבים ושביל היחיד הקבוע בין בימות החמה ובין בימות הגשמים. טומאה מאי היא, דתנן הנכנס לבקעה בימות הגשמים וטומאה בשדה פלונית ואמר הלכתי למקום הלז ואיני יודע אם נכנסתי לאותו מקום ואם לאו כו'. אבל לשבת לא רבא אמר אפילו לענין שבת כו'".

ובהלכות זימון כותב השו"ע (קצה, א): "שתי חבורות שאוכלות בבית אחד או בשני בתים, אם מקצתן רואים אלו את אלו מצטרפות לזימון, ואם לאו אינם מצטרפות כו'. ויש מי שאומר שאם רשות הרבים מפסקת בין שני הבתים, אינם מצטרפין בשום ענין". ומקור הדברים ברבינו יונה (ברכות לז, ב בדה"ר) שכותב: "ואם רשות הרבים מפסקת ביניהם נראה שאינם מצטרפות בשום ענין".

ומביא המשנ"ב שם מש"כ הט"ז שם: "נראה דלאו דוקא רה"ר ממש שהוא רחב ט"ז אמות, אלא אפ"י שביל היחיד מפסיק ביניהם כדתנן ריש פאה ומייתי לה בחזקת הבתים דף נ"ה דזה מפסיק בין הרשויות לפאה ולשבת, וא"כ ה"ה נמי כאן דחד טעמא הוא עם רה"ר". (ומש"כ השו"ע הלכה זו בשם "יש מי שאומר" אין הכונה שלא הכריע כן, אלא שכן דרכו לכתוב הלכה שחידש איזה יחיד, וכפי שמצינו בעוד מקומות, עי' כה"ח, ועי' היטב בסידור היעב"ץ).

והנה שם הדברים כאמור אמורים לגבי זימון, ומצינו בפמ"ג (א"א נה, יב) שכותב בפשיטות שהדברים אמורים גם לגבי תפילה, ואלו דבריו: "וכן מה שכתוב שם (לענין זימון) רשות הרבים מפסקת אין מצטרף, הוא הדין כאן".

ובאמת הוא דבר שפשוט מסברא שאם בזימון דרך מפסקת אז ה"ה בתפילה, מאחר שמקור הדבר נלמד מפאה ושם מבואר שדרך הרבים מפסקת בין רשויות, אין סיבה לחלק בזה בין זימון לתפילה, ואדרבה בתפילה הרי ביארנו בגליון 125 (ער"פ תש"פ) שהנידון להחשיבם 'כמקום אחד' וממילא טפי פשוט בתפילה (מאשר בזימון) שיש לדמותו לפאה שהדרך תגרום להחשיבם כב' רשויות.³

ועתה עלינו לדון לגבי קיום המנינים בחצירות ומקומות פתוחים, שאמנם במקומות שמתקיימים המנינים באזורים שאין בהם הילוך בני אדם אין בזה נידון, אמנם הרבה פעמים במקומות הללו יש בהם הילוך בני אדם ודרך הרבים לעבור

² מעניין לציין שמצינו את ענין ה"מרפסות" (בדיוק כמו המרפסות שלנו) תופס מקום בתלמוד לגבי "עירוב חצירות" בסוגית הגמ' בעירובין דף עח ובשו"ע סי' שעג, ושם מבואר ששתי גזוזטראות זו כנגד זו אינם יכולים לערב יחד עירוב חצירות מאחר שאין להם שום חיבור, והרי זה דומה לשני חצירות שאין פתח ביניהם. (וכמובן לא באנו לומר שמשם ראינו לנידור"ד לגבי תפילה שלא מצטרפים דרך המרפסות, כי בודאי ניתן לחלק בין הנידון של עירוב חצירות לנידון של צירוף לתפילה).

³ ומש"כ השע"ת (נה, טו) בשם הברכ"י שיש לצרפם גם כאשר יש "מעבור לרבים" אין הכרח שהכונה ל"דרך" אלא למעבר, והרי בלא"ה בין כל ב' בתים יש מקום פנוי וא"ז מפסיק כי אם כשיש דרך למקו"א (וכמש"כ בגליון 125). ועוד יש לציין לדברי המשנ"ב (רעג, ז) שכותב לגבי שינוי מקום בקידוש שדרך מפסיק, והרי הבאנו בגלון הנ"ל שהרי"ץ גיאות והר"ן מדמים שם את הנידון של "רואה את מקומו" לזימון – וזה מוכיח שהפסק דרך לא נאמר רק בזימון.

במקום הזה – והאם זה יהיה חיסרון שלא יצטרפו למנין (וכאמור אם זה חיסרון אז לא יועיל מה ש"רואין אלו את אלו", שהרי מבואר בשו"ע סי' קצה שגם באופן שרואין אלו את אלו אם יש דרך ביניהם הרי זה חיסרון).

ד] ותחילה נפתח בדבריו של פתח הדביר (קצה, ב) שכותב, שעשרה בני אדם שנמצאים בתוך דרך הרבים (כגון בחניה) לא דנים שמהלך הרבים ביניהם יחצוץ – מאחר שהם נמצאים בתוך הדרך הזו, ורק באופן שיש דרך ביניהם אז אמור החיסרון הנ"ל.

וממילא באופן שנמצא מנין בשטח פתוח – גם אם יש מקום להלך ביניהם אי"ז חיסרון.

אלא שעלינו לברר מה הדין באופן שיש "שביל" ו"דרך" באמצע המשטח (כגון בקהילתנו השביל המסומן שתחילתו עליה שפונה לעבר מח"ל 8-10 ואנשים יושבים משני צידי המעבר) האם יש בזה חיסרון⁴.

ואכן כותב המנחת יצחק (ב, מד): "אולם לדעתי יש לזהר, דכמה פעמים המתפללים בשדה כגון במקומות שנוסעים לשאיפת אויר, שכיח שיש שם ג"כ שביל להילוך בני אדם, וברצונם שלא לעכב את ההילוך, מתחלקים המתפללים, איזה אנשים מעבר אחד של השביל ואיזה מעבר השני של השביל, והשביל ביניהם, דאז י"ל דאינם מצטרפים, לפי מה דאיתא (בא"ח סי' קצ"ה סעי' א'), לענין זימון, בשם יש מי שאומר (והוא הר' יונה) שאם רשות הרבים מפסקת בין שני הבתים, אינם מצטרפים בשום ענין, והפמ"ג (בסי' נ"ה א"א ס"ק י"ב) כתב, דמ"ש שם רה"ר מפסקת ה"ה כאן לענין תפילה עיין שם, והרי הט"ז (שם סי' קצ"ה ס"ק ב') כתב דנראה דלאו דוקא רה"ר ממש שהוא רחב י"ו אמה, אלא אפילו שביל היחיד מפסיק ביניהם כדתנן (ריש פאה) ומייתי לה בחזקת הבתים דזה מפסיק בין הרשיות לפאה ולשבת, וא"כ ה"ד כאן דחד טעמא הוא עם רה"ר עיין שם, ומבואר שם בש"ס, דשביל זוטא טובא דשקיל כרעא ומנח כרעא, וא"כ כ"ז מפסיק גם לתפילה, ויש לזהר בזה".

ועי' בחשוקי חמד (ברכות כא, ב) מש"כ לדון מכח זה האם שביל בבית הקברות בין חלקות הקברים יגרום הפסק. ובת"ה (א, קסג) דן מכח זה במטוס שיש מתפללים בסוף המטוס סמוך לבתי הכסא, ויש שביל לרבים לעבור ומתפללין משני צדדי השביל אם יגרום שלא יצטרפו.

[ובאתה שאלה לידינו מעיר רעננה שם ערכו מנין באופן שעמד כל אחד על פתח ביתו במדרכה משני עברי הכביש, ורצו לצרפם כך למנין, והשאלה היתה האם הכביש יפסיק. ושם באמת עדיף טפי שיתכן לדון את הכביש והמדרכה הכל כמקום אחד].

ה] אבל באמת לו"ד המנח"י היה נראה מאוד לדון שכלל לא יהיה בזה חיסרון של "דרך הרבים", כי יש לחקור האם "דרך" מפסקת בעצם בכל שטח שהוא שאינו מקום מוגדר או מתוחם במחיצות⁵, או רק גורם עיכוב באופן שנמצאים בשני מקומות חלוקים שלא נוכל לצרפם מדין "רואין אלו את אלו" כשיש דרך ביניהם, וכדלהלן.

ונקדים, שהרי בפאה שנינו (פאה ב, ג) שמחיצה מפסקת לענין פאה, ואילו לגבי זימון ותפילה הרי דנים אנו לומר שאם רואין אלו את אלו הרי זה מהני גם כשיש מחיצה ומבית אחר. והן אמת ששם בפאה לא שייך לדון מצד "רואין" אבל בהכרח קחזינן שהגדרים חלוקים.

ואכן האריך בזה התורת זרעים (כלאים ב, ח) לבאר מה שמצינו חלוקים בזה בין פאה לכלאים, ויצא שם לבאר שאמנם בסוגית הגמ' בב"ב מביאה את הנידון של הפסק לגבי: פאה, נכסי הגר, שבת, טומאה, - אבל הגדרים חלוקים ביניהם ואין דיניהם שוים.

כי כלפי חזקה ב"נכסי הגר" הנידון תלוי אם הקרקע נחשב "גוף אחד" או ב' גופים וההפסק בגוף הקרקע בא לדונו כב' קרקעות. לגבי "פאה" הנידון לא על גוף הקרקע אלא על "שם שדה" וכמו שבקעה כוללת שדות הרבה כן השם שדה כולל

⁴ א.ה. אם יש אחד שיושב בתוך הדרך הזו, אזי מסתבר לדמותו לדברי פתח הדביר שלא יהיה חיסרון, מאחר שאז באים אנו לצרף גם את הדרך הזו למקום המנין, ורק באופן שאין מי שעומד בשביל אזי נמצא שיש כאן "דרך" ביניהם שבאנו לדון עליו אם יחצוץ ביניהם (וראה בספר שערי הברכה (פ"ט הע' כה-כו) שדן כן לגבי שינוי מקום בברכות הנהנין).

⁵ ואולי אם כל אחד עומד בתוך ד' אמות של חבירו עדיף טפי, ע"ד המבואר בשו"ע (שמט, א) שכל אחד יש לו ד' אמות וצ"ע.

קרקעות הרבה, ויתכן שזה גוף קרקע אחד וב' שם שדה או ב' גופי קרקע ושם שדה אחד. לגבי "טומאה" תלוי ב"שם מקום" (ויעו"ש בתוס' ד"ה אין שם). ולגבי "שבת" הנידון על "רשות" להחשיבו כב' רשויות.

ולכן מצינו שם בגמ' מחלוקת האם מצר וחצב מועיל רק באופן שהנידון על "שם הקרקע" או גם כשהנידון על "שם שדה" ו"שם מקום".

והא דכייל הגמ' לפאה וטומאה כאחת לאו משום שדין אחד להם ואין ללמוד זה מזה. ומציין לרמב"ן שם בב"ב שכותב: "ומצינו הפסקות לפיאה כגון ניר וזרע אחר, ואין הדעת נותנת שיפסיקו לנכסי הגר אלא בדברים הקבועים ומחוברים, וכן פיסלא ודאי אינה מפסקת לפיאה מדקתני ואלו מפסיקין כו" (ויעו"ש משה"ק מדברי הרמב"ם פ"א מהל' זכיה הי"א ומש"כ הראב"ד עלה) עכ"ד.

ומעתה לגבי תפילה – הרי לא מצינו בשום מקום שיש חיסרון של "דרך מפסקת", וכי היכי שמצינו דברים המפסיקים בפאה שאין מפסיקים בשאר דברים הנ"ל, כמו"כ אין הכרח שיהיו חיסרון לגבי תפילה. וכל מה שמצינו חיסרון של דרך הוא רק בדברי הרבינו יונה כשהוא עוסק בנידון של צירוף מכח "רואין אלו את אלו" אז חדית לן הרבינו יונה שבאופן שיש דרך ביניהם ל"ש לחבר ביניהם כשהם בב' מקומות שונים – וזה הגבלה בחיבור ביניהם.

אבל באופן שכולם נמצאים במקום אחד ולא באנו לחבר ביניהם מדין "רואין אלו את אלו", מהיכי תיתי לן ש"דרך" יפסיק ביניהם, וכאמור יתכן שרק לגבי פאה שהנידון לגבי בעלות ושם שדה אז אם יש דרך חשבינן להו כב' שדות, ומשא"כ לגבי תפילה שבאמת הכל סדנא דארעא חד בהחלט יתכן לומר שלא יהיה חיסרון של דרך ביניהם, וכאמור לא מצינו כן והבו דלא להוסיף עלה, ולמעשה צ"ע.

להצטרף מעבר לדרך כשיש כבר מנין בעבור השני

[ו] והנה עד עתה הנידון היה כשיש "דרך" בין האנשים ואנו באים לצרף למנין את האנשים העומדים משני צידי ה"דרך". אבל באופן שיש כבר מנין בצד אחד ויש אנשים שעומדים בצד השני של ה"דרך" זה הרבה יותר קל.

וזה ע"פ המבואר בשו"ע (נה, כ) ש"היו עשרה במקום א' ואומרים קדיש וקדושה, אפילו מי שאינו עמהם יכול לענות", ומבאר המשנ"ב (ס"ק ס) "ר"ל אפי' הוא בבית אחר רחוק לגמרי, שכיון שי' הם במקום אחד שכינה שרויה ביניהם ואז אפילו מחיצה של ברזל אינה מפסקת בין כל מי שרוצה לצרף עצמו עם אביו שבשמים השוכן בתוך אלו העשרה".

האומנם משמעות הדברים שאינו מצטרף להיות ממש חלק מהמנין, והוא רק צירוף לענות דבר שבקדושה והש"ץ יכול להוציאו אם אינו בקי, אך יש חולקים בזה (עי' בתוס' בעירובין צב, ב ד"ה תשעה; חיי"א ל, א; משנ"ב נה, נב-נח; ערוה"ש שם, כג; ומטו גם משמיה שהחזו"א דס"ל שנחשב גם לתפילה בצבור).

דברים העולים

[ז] והעולה מהאמור:

- יש מעלה להתפלל דוקא בבית הכנסת, הן מצד קדושת המקום והן מצד ששם כונת הלב מצויה. ולכן מי שטרוד בתקופה זו להתפלל בתוך בית הכנסת מחשש להדבקות, עדיף שיתפלל במקום אחר או במקום פתוח.
- תפילה בצבור עדיפה על תפילה בבית הכנסת ביחידות, ולכן עדיף לערוך מנין בחצרות וכדומה משאר להתפלל ביחידות.
- במנין בחצרות וכדומה ישתדלו שיהיו לפחות עשרה אנשים בלא שיש "דרך" (שביל מסומן) ביניהם.
- מי שמתפלל מעבר לשביל [מחשש להדבקות או התקהלות] יכול לענות לדברים שבקדושה לכו"ע, וי"א שגם מקיים בזה "תפילה בצבור".
- מי שבכל אופן חושש מסכנה או לא יכול לכוין לבו גם במנינים במקומות פתוחים, יכול להתפלל בביתו ביחידות, וישתדל לכוין להתפלל בשעה שהצבור מתפללים.
- בכל אופן חובה גמורה לשמור על הנחיות הרשויות, ואין הוראת היתר בדבר, והוא חובה הן מצד "בין אדם למקום" של "ונשמרתם מאוד לנפשותיכם", והן מצד "בין אדם לחבירו" שח"ו לא יגרם על ידו שום נזק או צער לחבירו, לא מבידוד ולא מהדבקות ח"ו.